

VERBFRASIDIOMEN I SVENSKAN: EN LEXIKALISK ANALYS

Sinikka Niemi

Svenska språket, Joensuu universitet

sinikka.niemi@joensuu.fi

En undergrupp av svenska frasidiom består av verb + (kvasi)objekt som hålla färgen ('inte avslöja sig'). Syftet med den lexikaliska analysen är att kartlägga vilka undergrupper de ifrågavarande verbfrasidiomen kan delas in i, när idiomen grupperas enligt de klassificeringsprinciper som har visat sig vara fruktbara i tidigare idiomforskning i andra språk. I denna undersökning granskas 288 idiom på grundval av följande egenheter: idiomen kan vara vardagsspråkliga, affektiva, metaforiska och biologiskt eller kulturellt motiverade. Därutöver granskas verbets och substantivets frekvens. Resultaten visar att ungefär 82% av idiomen är metaforiska, något som talar emot den allmänna uppfattningen bland forskarna att alla svenskans idiom är metaforer. 72% av idiomen är kulturellt motiverade, en tredjedel affektiva och mindre än en femtedel vardagliga. Intressanta korrelationer kunde observeras mellan klassifikatorerna, eftersom mera än hälften av de biologiskt motiverade idiomen samtidigt var affektiva. Frekvensanalyserna visade för verbens del att frekventa "grundverb" som hålla, ta, göra och gå används flitigt även i svenska VP idiom, medan hela lexikonet verkar vara öppet för substantiven.

Nyckelord: frasidiom, verbfras, svenska, lexikon, metafor, frekvens

1. INTRODUKTION

Det är paradoxalt, om också förståeligt på grund av den svårbestämbara naturen hos

Denna undersökning har delvis finansierats av det sammordiska (Finland, Norge, Sverige och Island) projektet *Functional Magnetic Resonance (fMRI) and Behavioral Studies of Auditory, Phonological and Semantic Processing: Multidisciplinary and Cross-Language Perspectives* (NOS-H, 2001-2003) (ansvarig forskare: prof. Jussi Niemi, Joensuu universitet). Min undersökning är också med i projektet *A Cross-linguistic Study of the Architecture of the Mental Lexicon* (MCRI Project, Social Sciences and Humanities Research Council of Canada). Projektledare är prof. Gary Libben (Alberta). Jag tackar lektor Leif Olsson, som har kommenterat texten.

Adress för korrespondens: Sinikka Niemi, Svenska språket, Joensuu universitet, Box 111, 80101 Joensuu, e-post: sinikka.niemi@joensuu.fi, tel. +358-40-5477382

idiomatiska uttryck att det inte finns någon utförlig forskning på svenska idiomatiska uttryck och att svenska akademiska grammatikor, språkvetenskapliga läroböcker och handböcker knappast alls tar upp sådana språkliga uttryck som *Här visar han sin klo som författare* eller *Han gjorde gubbar åt sin kamrat* som här har överförda betydelser 'visa sin begåvning' resp. 'grimaserade'. T.ex. i den främsta svenska auktoriteten i grammatik, nämligen i *Svenska Akademiens grammatik* (SAG, 1999), finns ingen helhetsbeskrivning av de idiomatiska uttrycken. Däremot skriver SAG om t.ex. lexikaliserade fraser bl.a. på följande sätt: "Förbindelsen verb + objekt är i ett stort antal fall lexikaliserad [...]. Objektet [hellre: den objekt-liknande satsdelen el. kvasiobjektet/

SN, se nedan] utgörs då i de allra flesta fallen av en naken indefinit nominalfras, vanligen bara ett oböjt substantiv. Verbet är obetonat och har i många fall en mycket vag egenbetydelse.” (SAG 3:311) Ett undantag till det måttliga intresset för svenskans idiomatiska uttryck utgörs av Anward och Linells omfattande och ingående artikel (1976) *Om lexikaliserade fraser i svenskan*, där de förtjänstfullt redogör för de lexikaliserade frasernas egenskaper, men inte gör någon skillnad mellan “äkta” eller prototypiska frasidiom och andra lexikaliserade fraser.

Att idiomerna fått så litet utrymme inom de svenska akademiska kretsarna är paradoxalt, eftersom dylika s.k. verbfrasidiom är högst vanliga i språket, och metaforik är en naturlig del av vår allmänna kommunikationsvärld. För engelskans del har man beräknat att läraren använder i medeltal två idiom per minut i klassrumsspråket (Kerbel och Grunwell 1997) och att var tionde mening i skolböckerna innehåller ett idiom, trots att det inte är typiskt för skolböckerna att idiomerna speciellt skulle favoriseras i dem.

Talspråkligheten (*colloquiality*) är enligt Nunberg, Sag och Wasow (1994) är ett karaktäristiskt drag för idiomerna. (Se t.ex. Nippold 1991, Kerbel och Grunwell 1997, Sahlén och Reuterskiöld Wagner 1999 för ytterligare data och källor gällande idiomfrekvens.) Idiomerna är också i allmänhet så språkspecifika att de inte kan översättas ord för ord till ett annat språk, utan att den idiomatiska betydelsen går förlorad, fastän det finns idiom som kan anses biologiskt motiverade som t.ex. *kasta vatten* (för definitionen av draget biologiskt, se nedan).

Det som är specifikt för idiomerna är att de inte alltid lyder under samma restriktioner som syntaktiskt fria uttryck (jfr. Jespersens (1924) klassiska begrepp *free expressions* och *formulas*), och de kan innehålla sådana ord som en språkbrukare inte annars möter i

språket som verbet *ljuta* i det svenska idiomet *ljuta döden* ‘dö’. Nenonen och Niemi (1999) kallar dylika lexem för idiomatiska isolat (*idiomatic isolates*). Idiomerna kan även ha idiosynkratiska grammatiska restriktioner. Ett exempel är att en del av dem inte kan passiveras: **Klorna visades i går* eller **Klorna visades av författaren*. Ett annat exempel på restriktioner, som också Anward och Linell (1976) tar upp, är att några idiom inte kan modifieras fritt av lexikala bestämmningar på samma sätt som syntaktiskt fria konstruktioner **Här visar han sin stora klo* eller **Han gjorde gamla gubbarna åt sin kamrat*. Intuitivt känner man igen idiomerna på att de uppvisar semantisk opakhet och syntaktisk frusenhet och att dessa två egenskaper kan stå i en positiv korrelation till varandra. Anward och Linell (1976: 93) säger det på ett annat sätt: “Inte oväntat är de mest utpräglade idiomerna (*lägga rabarber på, ta ner skylten*) mest fientliga mot permutationer, medan uttryck med semantisk regelbundenhet (*bada naken, röka pipa, spela vuxen*) kan förekomma i många syntaktiska varianter.”

Idiomerna innebär en utmaning också för främmandespråksinlärare och barn med språkstörningar. Trots att frasidiomerna semantiskt ganska ofta motsvaras av ett lexem, som anger en del av betydelsen hos idiomerna och som sedan modifieras av t.ex. ett målände adjektiv, substantiv eller liknande, verkar det som om det vore bäst att frasidiomerna lärs ut i en omgivning där starka pragmatiska och kontextuella faktorer spelar in, i stället för att lära ut frasidiomerna som om de vore “långa ord” (se speciellt Irujo 1984, Nippold 1991, Sahlén och Reuterskiöld Wagner 1999).

Frasidiomerna kan alltså vara samtidigt både strukturellt avvikande och semantiskt icke kompositionella, icke härledbara, d.v.s. helhetens betydelse kan inte härledas ur de en-

skilda ordens betydelser (för svenskan, se t.ex. Anward och Linell 1976, för engelskan, t.ex. Fraser 1970, Nunberg, Sag och Wasow 1995). För den generativa (autonoma) grammatiken kan idiomen innebära en så stor utmaning att de förbigås genom att placeras i lexikonet tillsammans med andra idiosynkrasier. Idiomen kan till och med klassificeras som "långa ord" (Chomsky 1981), trots att vissa frasiidiom liknar konstruktioner (Zwicky 1989) inom konstruktionsgrammatiken (Goldberg 1995, se t.ex. engelskans *away*-konstruktion, Jackendoff 1997) och är känsliga för morfologisk och syntaktisk variation (Anward och Linell 1976). Mot den bakgrunden är det naturligt att frasiidiomen utgör ett viktigt tema i den språkvetenskapliga diskussion som förs om grundenheten på morfolexikalisk nivå. Med andra ord: vilka enheter är de som inräknas i lexikonet, och vilka alstras med hjälp av syntaxen i de olika teorierna. Vi kan följa med diskussionen om denna evighetsfråga oavbrutet alltsedan Fred Householders artikel från år 1959 till våra dagar (se t.ex. Ruhl 1989, Zwicky 1989). Vi bör också lägga märke till att inom morfologin har det argumenterats för och emot, huruvida morfologin baserar sig på morfem och/eller på ord (t.ex. Halle 1973, Aronoff 1976). Det är inte trivialt att fråga sig exempelvis, huruvida det fonologiska ordet *sängen* som ingår i idiomet *bra i sängen* verkligen kan räknas som en morfologisk enhet, eftersom ordet *sängen* är morfologiskt fruset i den här speciella idiomatiska kontexten: *På sina håll är Kalle och Gustav bra i sängen! *sänga(na)*.

Om vi behandlar språket som ett dynamiskt system med diakroni, kan vi konstatera att idiomen, och hur de förhåller sig till fria konstruktioner, utgör ett viktigt område, när man undersöker lexikaliserings- och rutiniseringen av de sistnämnda uttrycken (Aki-moto 1994, Hopper och Traugott 1993). En

del forskare anser att konstruktioner som ursprungligen har tolkats metaforiskt småningom har blivit icke-tolkningsbara genom icke-metaforiseringen och omvandlats till idiom, vilkas bildliga betydelse kan definieras idiosynkratiskt, d.v.s den kan läsas ur lexikonet (för idiom som döda metaforer, se t.ex. Cruse 1986). Följden av den lexikaliska betydelsen är att ett sådant idiom motsvaras av en semantisk "helhet". Denna inställning verkar vara ganska allmän inom den autonoma lingvistikens, där frasiidiomen gärna placeras i lexikonet (jämför med hypotesen att idiom är långa ord à la Chomsky, se ovan). Bland lingvister som analyserar språket ur ett mera kognitivt perspektiv möter man dock ett annat tankesätt, där man godkänner tanken att frasiidiom kan tolkas semantiskt – åtminstone delvis (t.ex. Gibbs och O'Brien 1990, Lakoff 1987: 450 *et passim*). Enligt den uppfattningen kan inte vilken som helst syntagm av äkta morfem och lexem bära vilken som helst betydelse. Till exempel svenskans *hugga i sten* kan förmodligen inte få betydelsen 'föda barn'.¹

¹ Det verkar också som om några svenska språkvetare ännu anser att *metaforiskheten* är ett *nödvändigt* villkor för idiomdefinitionen. T.ex. Clausén & Lyly (1995) menar att "[...] När frasen metaforiserats är den ett idiom, annars en öppen kollokation." (27.) Enligt dem är [*vara*] *ett slag i ansiktet* ett idiom, men *ge någon ett slag* (t.ex. i ansiktet) är en kollokation, fastän den sistnämnda konstruktionen också kan räknas som ett idiomatiskt uttryck (jfr. *ge någon en bok*). Likaså anser exempelvis Viklund (1991) att draget metaforiskt är ett nödvändigt drag hos idiomet när hon skriver "Som utgångspunkt [...] antar jag att ett idiom består av två h[u]vudkomponenter: Form: En lexikaliserad fras [och/SN] Innehåll: En metafor" (2.). Trots de ovanstående uppfattningarna behöver frasiidiomen inte alltid vara metaforiska. Exempel på icke-metaforiska och metaforiska idiomatiska uttryck utplockade ur mitt material är t.ex. följande: icke-metaforiska: *kosta multum* 'vara väldigt dyr' (*multum* 'Mest om pengar [...] mycket pengar [...] Östergren (1981)' o.s.v.), *mucka gräl* (*mucka* 'säga emot, knota' o.s.v. Östergren (1981)), *vinna erfarenhet* och metaforiska: *bryta laget* 'bryta upp från glatt sällskap', *få snurren* 'bli tokig', *pröva vingarna* 'försöka klara sig själv'.

2. METOD: UNDERSÖKNINGS- MATERIALET OCH ANALYSEN

I denna undersökning behandlar jag en undergrupp av svenska verbfrasidiom som består av ett verb och ett objekt eller (hellre) ett objektliknande substantiv (kvasiobjekt) som *kasta masken*, *kasta vatten* och *klyva näbb*. Anward och Linell (1976) konstaterar att "flera traditionella grammatikor har påpekat att dylika VP:n inte innehåller 'verkliga' objekt (t.ex. Noreen, V: 668, Körner 1964, Wallin 1964: 280.)". (Jfr. också Ljunggren 1942.) VP:n av typ *sparka boll*, *spela kort* och *röka pipa* som diskuteras i Ljunggren (1942) har alltså uteslutits ur analysen, eftersom deras betydelse högst sannolikt är både kompositionell (betydelsen kan härledas ur de enskilda ordens betydelser) och transparent (genomskinlig). I dylika uttryck visar artikellösheten typiskt att handlingen bär generisk betydelse, och det verkar som om idiomet anger på vilket sätt handlingen sker: *Körde du verkligen bil och inte traktor?* Ljunggren (1942) anknyter upplösningen av det gamla kasussystemet till förändringen i den syntaktiska funktionen hos substantivet och till bortfallet av artikeln, när han skriver att "Det gamla kasussystemets upplösning medförde icke blott ett flitigare bruk av prep.-uttryck utan också ökad användning av förbindelser av verb + subst. i grundform varvid substantivet blev ett vanligt yttre objekt." (Ljunggren 1942: 174) (För begreppen inre och yttre objekt, se *op. cit.*: 10–16.)

Därutöver har vissa andra konstruktioner uteslutits ur analysen. Till sådana hör verb+partikelkonstruktioner som *Vi får bryta upp dörren* och verb med "rikare" konstruktioner än kvasiobjektet som *Han tog hand om barnet*, där substantivet följs av ett prepositions-komplement. Likaså har andra mer eller mindre fasta fraser uteslutits ur analysen.

Till sådana hör talesätt, liknelser, ordspråk och övriga lexfraser som *Tur och otur kommer alltid att inverka på vårt öde* (jfr. Anward och Linell 1976, Clausén och Lyly 1995).

Syftet med den lexikaliska analysen är att kartlägga vilka undergrupper de ifrågavarande verbfrasidiomen (verb plus substantiv som (kvasi)objekt) kan delas in i, när idiomerna grupperas enligt de klassificeringsprinciper som har visat sig vara fruktbara i tidigare idiomforskning i andra språk. Den enda nödvändiga egenheten hos idiomerna tycks vara att de är *konventionella*, något som Nunberg et al. (1994) har konstaterat i sin omfattande och grundliga analys i tidsskriften *Language*. Jag anser att de konstruktioner som är målet för min undersökning uppfyller detta krav, eftersom jag har plockat ut undersökningmaterialet ur idiomordböcker, där språkforskare målmedvetet har insamlat svenska idiom (se nedan). Tanken var alltså att de idiom som finns upptagna i vanliga idiomordböcker är i den meningen konventionella.

Två andra drag som språkvetarna har konstaterat vara typiska för frasidiomen i typologiskt olikartade språk är *syntaktisk frusenhet* och *lexikalisering* (semantisk opakhet) (för svenskan, se Anward och Linell 1976, för engelskan, se Fraser 1970, Nunberg et al. 1994, Wood 1986, för tyskan, se Fleischer 1997 och för finskan, se Häkkinen 2000 och Nenonen et al. 1998).

Jag anser att de tre ovannämnda egenheterna hos idiomerna i denna undersökning är självskrivna drag, d.v.s. de är 1) konventionella, 2) syntaktiskt frusna och 3) lexikaliserade (semantiskt icke-kompositionella, icke-transparenta), fast det måste medges att åtminstone de två sistnämnda otvivelaktigt är relativa begrepp, därför att det är just de egenskaperna, som kan uppvisa en anse- nlig variation hos de olika idiomerna. (För källor, se t.ex. citatet ovan.)

Mitt perspektiv på idiomen kunde kallas för kognitivt och pragmatiskt, eftersom jag granskar idiomen på grundval av följande fyra egenskaper: De tre första klasserna i min undersökning är att idiomen kan vara 1) *vardagsspråkliga*, 2) *affektiva* och 3) *metaforiska*. Vad klasserna ett till tre beträffar, hänvisar jag till Nunberg et al. (1994) som i sin artikel lämnar en grundlig historisk översikt över klassificering av idiom. Därutöver behandlar jag idiomen med tanke på om de är "allmänmänskliga" eller inte. Det innebär alltså att jag granskar om de är 4) *biologiskt* eller *kulturellt motiverade*.²

Bakom detta resonemang ligger det påståendet inom kognitiv språkvetenskap att en del av vårt språk är sådant som det är därför att språket finns i den övre delen av en varelse som går på två fötter och är ca två meter lång och vars fjärrsinnen (hörsel och syn) är riktade framåt. Därför är det förstärkt, men inte nödvändigt, att framtiden i de flesta språk ligger framför oss och det förflutna bakom oss, det goda uppe och det onda nere. Likaså är uppgång någonting gott, och nedgång är någonting ont. I kognitiv språkvetenskap kallas detta för det språkliga innehållets kroppslighet (*embodiment*) (Lakoff 1987) (Se också Lakoffs s.k. *Kinesthetic Image Schemas* som innebär att människan strukturerar omgivningen och världen med hjälp av sin kunskap om sin egen kropp (*bodily experience*) (Lakoff 1987: 271-275). Det är att antaga att draget kroppslighet i hög grad ingår i idiomen –

människan är ju en antropocentrisk varelse. Därutöver är den sista variabeln 5) *verbets och substantivets frekvens*, eftersom vi intuitivt kan konstatera att idiomen gynnar ett allmänt och vanligt basordförråd men att idiomen kan innehålla ovanliga ord, relikta former eller sådana ord som inte annars förekommer i språket, s.k. idiomatiska isolat.

Jag använde huvudsakligen två idiomordböcker. Den ena är *Mälände uttryck* (1989) som upptar ca 3500 svenska idiom, d.v.s. huvudparten av beståndet. *Mälände uttryck* baserar sig på idiomen och deras definitioner i *Svensk ordbok*. Den har utarbetats vid Institutionen för språkvetenskaplig databehandling (Språkdata) vid Göteborgs universitet under ledning av Sture Allén. Den andra idiomordboken som jag också anlidade är Kari (1993), *Svenska här och nu*, som presenterar sammanlagt ca 9 000–10 000 mer eller mindre idiomatiska uttryck. En handfull idiom har plockats ut ur *Stora svensk-finska ordboken* (Karlsson 1984–1987, utg.). Så vitt jag kunnat se finns inga andra egentliga idiomordböcker som skulle behandla endast de idiomatiska uttrycken i svenskan.³

Det första steget under undersökningsproceduren för att insamla material var att gå igenom alla idiomatiska uttryck som var upptagna i de två idiomordböckerna. Nästa steg var att excerpera alla verbfrasiidiomen. Bland dem sorterade jag ut alla verbfrasiidiom med verb plus objektliknande substantiv. Slutresultatet blev ett undersökningsmaterial på 288 verbfrasiidiom, vilket

² Penttilä, Nenonen och Niemi (1998) definierar biologiskt och kulturellt motiverade idiom på följande sätt: biologiskt motiverade "[...] idioms that can be thought of as interpretable by all human beings because they are based on images, figures or metaphors that are biological in origin" (237), och kulturellt motiverade: "[...] the interpretation [...] requires specific cultural knowledge, since they are based on certain specific features of the present-day [...] culture. (237.)"

³ Det som finns är närmast mindre studier som behandlar idiomatiska uttryck för t.ex. praktiskt ordboksarbete (t.ex. Svensén 1987: 101-104) och för grammatisk analys (t.ex. Telemann 1974: 212-216) samt samlingar eller uppslagsböcker om ordspråk och talesätt (t.ex. Holm 1965). För *Svensk konstruktionsordbok* (huvudred. Ulla Holm), som kommer att publiceras år 2003 av Språknämnden, se sidan *Pågående projekt* hos <http://www.spraknamnden.se/>.

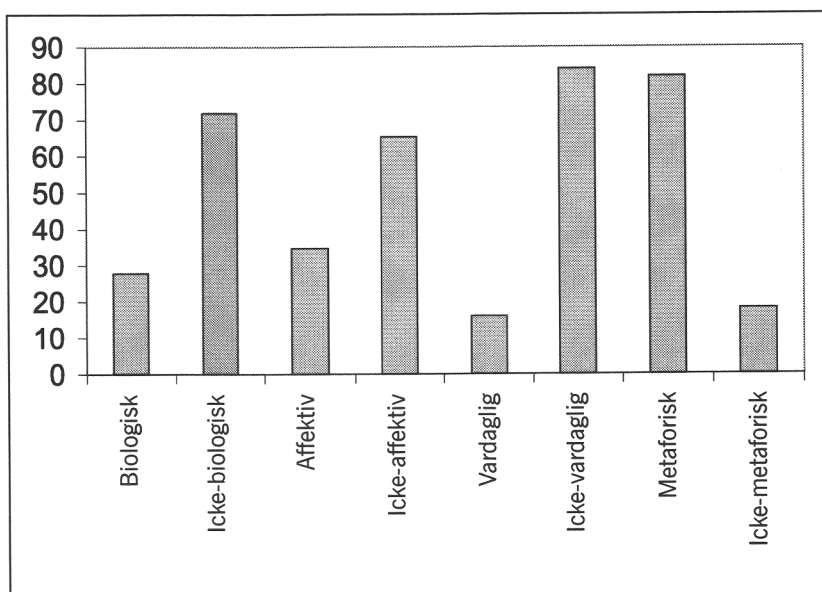
visar att denna idiomtyp är vanlig i svenskan med en andel av nästan 10% av hela beståndet. (En noggrannare klassificering i olika idiomtyper är under arbete och kommer att publiceras senare.)

Jag delade in de 288 idiomerna i de fyra klasser som behandlats ovan. De försågs med ett kategoriskt binärt värde så att ett idiom antingen är eller inte är t.ex. biologiskt motiverat. Detta gäller naturligtvis inte frekvenserna utan dem gick jag igenom verb för verb och substantiv för substantiv i undersökningsmaterialet.

3. RESULTAT

Undersökningsmaterialet består alltså av ett urval av 288 frasidiom som innehåller ett verb plus objekt och som har excerperats ur litterära källor. Vi bör hålla detta metodologiska val i minnet, när vi granskar resultaten. Forskningsobjektet utgörs ju av frasidiom och språket berikas hela tiden med goda kandidater till dylika idiom, vil-

kas kategorisering i idiomatiska eller icke-idiomatiska uttryck ofta är oklar (*fuzzy*). Därutöver är det högst sannolikt att den proportionella andelen av t.ex. biologiska, affektiva och utan vidare vardagliga idiom hade varit större, om sådana specialspråk som exempelvis soldatslang eller skolslang som dagens unga använder hade utgjort materialet. Resultaten bör sålunda tolkas med en kritisk blick, d.v.s. så att man är medveten om materialets skriftspråkighet, även om materialet innehåller också sådana idiom som används i talat språk som *klara biffen* och *prata dynga*. Eftersom jag trots allt anlitar utomstående skriftliga auktoriteter, som baserar sig på stora korpusar eller material, kan vi vara övertygade om att minst en expert (om inte flera) är av samma åsikt om att uttrycken i föreliggande undersökning är idiomatiska. Vi kan då också anta att detta material avspeglar den *inre typologin hos svenskans idiom*, eftersom själva idiomurvalets storlek implicerar en viss kritisk massa.

FIGUR 1: Klassificering av 288 idiom enligt deras kognitiva och pragmatiska egenskaper (procent).

När vi granskar närmare (Figur 1) de idiomatiska uttrycken genom en binär klassificering i biologiska – icke-biologiska (mot kulturella), affektiva – icke-affektiva, vardagliga – icke-varldagliga och metaforiska – icke-metaforiska drag, märker vi att ett typiskt frasidiom ganska ofta karakteriseras

av draget kulturell (ca 72%) (jämför med draget biologisk), inte så ofta av draget affektiv (35%) och ganska sällan av draget vardaglig (16%). Däremot utmärks frasidiomet med största sannolikhet av draget metaforisk (82%).

Tabell 1. Implikativa relationsvärden mellan klassifikatorerna (i procent). Tabellen bör tolkas så att klassifikatorn i början av raden räknas som den första medlemmen i implikationen och klassifikatorn i kolumnen som den andra. T.ex. 52,4% av de 63 biologiskt motiverade idiomerna är affektiva (47,6% icke-affektiva). Skillnaderna mellan procenttalen hos de binära värdena (t.ex. mellan andelen av affektiva idiom bland de biologiska och icke-biologiska idiomerna, d.v.s. mellan värdena 52,4% och 29,8%) har testats statistiskt med *t* test för procentvärden.

	Biologisk	Affektiv	Vardaglig	Metaforisk
Biologisk (N=63)	–	52,4***	22,2 ^{non}	85,7 ^{non}
Icke-biologisk (N=225)	–	29,8	14,7	80,9
Affektiv (N=100)	33,0***	–	39,0***	95,0***
Icke-affektiv (N=188)	16,0	–	4,3	75,0
Vardaglig (N=46)	27,3 ^{non}	82,6***	–	95,7***
Icke-varldaglig (N=242)	20,2	25,6	–	79,3
Metaforisk (N=236)	22,9 ^{non}	40,3***	18,6***	–
Icke-metaforisk (N=52)	17,3	9,6	3,8	–

Tabell 1 visar mycket entydigt att metaforiskhet är en typisk, men inte obligatorisk (!), egenskap för alla undersökta idiomtyper, d.v.s. för biologiska (85,7%), icke-biologiska (80,9%), affektiva (95%), icke-affektiva (75%), vardagliga (95,7%) och icke-varldagliga (79,3%) idiom. Inte oväntat är det de affektiva och vardagliga idiomerna som oftast attraherar metaforiska idiomatiska uttryck, men man bör dock ta i beaktande att andelen av metaforiska idiom är stor i hela materialet, eftersom minst tre fjärdedelar av alla klasser är metaforiska. Det framgår vidare av tabellen att vardagligheten inte är ett högfrekvent drag hos idiomerna i det föreliggande undersöknings-

materialet, och den förefaller att vara vanligast hos de affektiva idiomerna.

När vi granskar idiomerna med hjälp av de binära klassifikatorerna, så att vi analyserar till exempel om det finns flera biologiska drag än icke-biologiska drag hos de affektiva idiomerna (m.a.o. vi jämför t.ex. procentvärdena 52,4% och 29,8% med varandra i kolumnen "affektiv"), kan vi konstatera att affektiviteten ökar, när man övergår från de icke-biologiska idiomerna till biologiska, från de icke-varldagliga till de vardagliga och från de icke-metaforiska till de metaforiska idiomerna. Andelen biologiska idiom ökar endast då man övergår från de icke-affektiva idiomerna till de affektiva. Andelen av de var-

dagliga idiomerna ökar, när man övergår från de icke-affektiva idiomerna till de affektiva och från de icke-metaforiska till de metaforiska idiomerna. Andelen av de metaforiska idiomerna ökar inte, när man övergår från de icke-biologiska idiomerna till de biologiska, men den ökar i de två andra grupperna. Saken förhåller sig alltså så att affektiviteten ökar lättare, när idiomerna "kommer närmare människan", d.v.s. när de blir mera biologiska, vardagliga och metaforiska. Det är lätt att förstå att draget vardagligt ökar hos ett idiom, när idiomerna blir antingen affektivt eller metaforiskt.

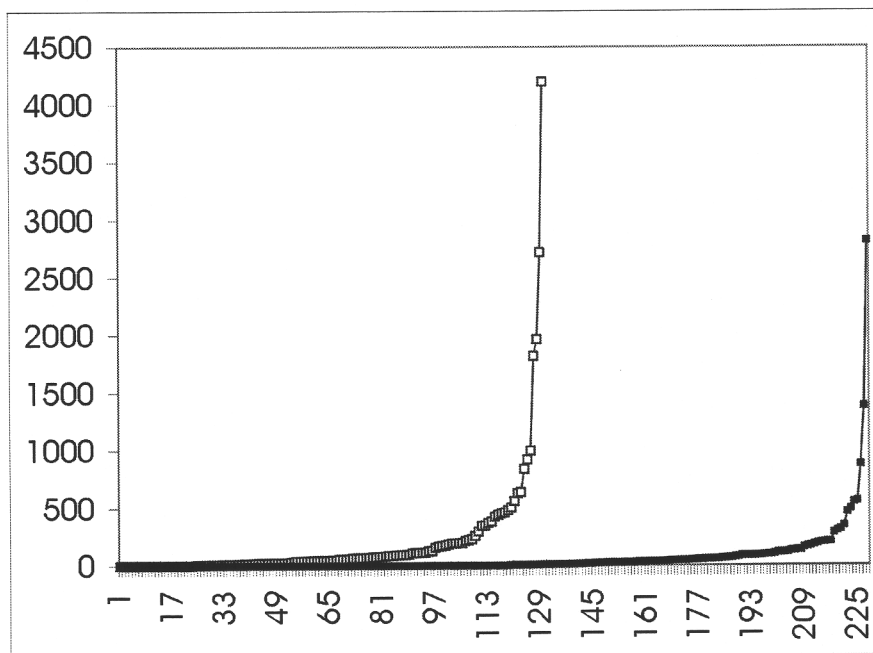
Det förekommer sammanlagt 134 olika verb och 232 olika substantiv i de analyserade 288 idiomerna. Att frekvensen för substantiven är högre än frekvensen för verben hos verb+substantividiomen är ett resultat som svarar mot förväntningarna enligt frekvensen för dessa syntaktiska klasser (Tabell 2, Figur 2). Enligt Allén som baserar sig på skrivet språk är den lexikaliska frekvensen för substantiven ca 56% och för verben ca 7% (Allén 1971, Del 2: 1077, Tabell 1.7). De motsvarande textfrekvenserna hos Allén är ca 22% och ca 17%. Det innebär att verb

som används exciperas ur en ganska liten grupp av olika verb. Hos Allwood (2000, utg.) som baserar sig på talat språk i svenskan är de motsvarande siffrorna för den lexikaliska frekvensen för substantiven ungefär av samma storlek som hos Allén: för substantiven 60% och för verben 15% (Allwood 2000: 221, Tabell 2.2). (I tabellen ingår också frekvensuppgifter om skrivet språk och frekvenser av tokens för talat och skrivet språk, vilka pekar i samma riktning som de ovanstående uppgifterna.) Att verben utgör en mindre grupp än substantiven kan även förklaras med att man i flera språk har observerat att det verkar som om verb+substantividiomen tämligen ofta uppstår "tomma" och neutrala verb i denna konstruktion. Dessa verb anger i allmänhet att man gör någonting (jfr. engelskans *do a Woody Allen*, finskans *tehdä Woody Allenit*, 'göra någonting som Woody Allen gjorde'), eller de anger motsvarande handling, eller de kan också ange att man rör sig (Makkai 1972, Akimoto 1995). Enligt Ruhl (1975) kan man kalla sådana verb för språkets *primära verb*.

TABELL 2. De lexikaliska frekvenserna hos verben och substantiven i föreliggande undersökning (den genomsnittliga lemmafrekvensen enligt Allén 1971), i skrivet språk räknat i procent (Allén 1971, korpusen 1,2 miljoner löpord, 71 178 lemman) och i talat språk (Allwood 2000, korpusen 1,3 miljoner löpord, 53 764 lemman).

	Idiom Medeltal	Skriven svenska %	Talat svenska %
Verb	302,64	6,53	14,98
Substantiv	61,95	55,48	59,60

Figur 2. Lexikaliska frekvenser hos verb och substantiv (enligt Allén 1971); N = 134 verb, 232 substantiv. Ett verb (*ha*) har utelämnats (frekvensen: 12 924). De vita rutorna anger verb och de svarta rutorna substantiv.

För att analysera frekvenserna för idiomerna i föreliggande undersökning användes Alléns (1971) lemmafrekvenser (del 2, tabell 1.2), eftersom sådana ord vilkas frekvenser var under 20 i talspråkskorpusen hos Allwood (2000) tyvärr skurits bort.

När vi granskar närmare hur de allmänna frekvenserna mellan verben och substantiven fördelar sig, märker vi att ett så sällsynt verb förekommer i vart tionde idiom i detta material (27/288) att det inte alls finns upptaget i frekvensuppgifterna hos Allén (1971). Ett ännu sällsyntare lexikon används hos substantiven, eftersom ca hälften

av substantiven som förekommer i idiomerna (135/288) är sådana som inte finns i Alléns korpusmaterial.

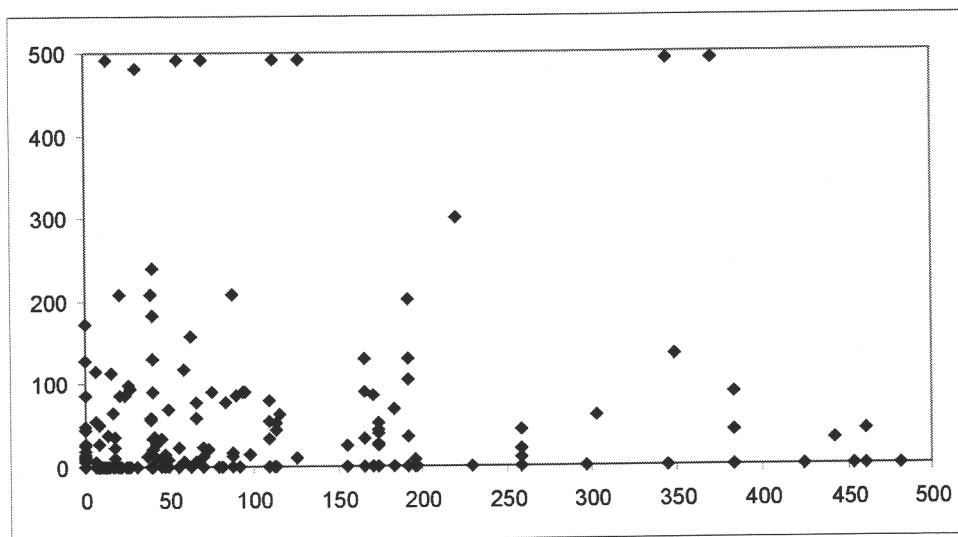
Om vi gör en kvalitativ analys av de ord vars förekomst i idiomerna är större än i genomsnitt, kan vi konstatera att verben är just sådana som man kunde förvänta sig, d.v.s. de är ganska "neutrala" och de används i många olika idiom (Tabell 3). Substantiven däremot är rikare till sin semantik och vart och ett av dem används relativt sällan. När de används, förekommer de i allmänhet endast i några enstaka idiom.

TABELL 3. Verb och substantiv som förekommer oftare i idiom än sin ordklass i genomsnitt. Således är den undre gränsen för frekvenserna hos verben 302,64 och hos substantiven 61,95. Eftersom det finns så många som 40 substantiv i denna grupp, finns endast de 15 frekventaste substantiven upptagna på listan.

	Frekvens (Allén 1971)	Antalet idiom med verb/sb. i denna studie	Exempel
(a) Verb			
<i>hålla</i>	838	22	<i>hålla masken</i>
<i>ta</i>	1964	17	<i>ta eld</i>
<i>få</i>	4199	11	<i>få gäshud</i>
<i>göra</i>	2720	6	<i>göra susen</i>
<i>gå</i>	1965	5	<i>gå läck</i>
<i>leva</i>	454	5	<i>leva rackare</i>
<i>visa</i>	920	4	<i>visa klorna</i>
<i>ha</i>	12924	3	<i>ha vänsterprassel</i>
<i>ge</i>	1819	3	<i>ge hals</i>
<i>sätta</i>	504	3	<i>sätta bo</i>
<i>föra</i>	345	3	<i>föra bok</i>
<i>stå</i>	997	2	<i>stå rycken</i>
<i>spela</i>	461	2	<i>spela apa</i>
<i>dra</i>	425	2	<i>dra vitsar</i>
<i>tala</i>	638	1	<i>tala klarspråk</i>
<i>läta</i>	629	1	<i>läta vatten</i>
<i>ställa</i>	481	1	<i>ställa kosan</i>
(b) Substantiv			
<i>ord</i>	492	7	<i>begära ordet</i>
<i>liv</i>	560	3	<i>förlora livet</i>
<i>vatten</i>	207	3	<i>kasta vatten</i>
<i>slut</i>	344	2	<i>göra slut</i>
<i>år</i>	2819	1	<i>fylla år</i>
<i>tid</i>	1383	1	<i>döda tiden</i>
<i>bok</i>	876	1	<i>föra bok</i>
<i>väg</i>	552	1	<i>gå vägen</i>
<i>plats</i>	463	1	<i>ta plats</i>
<i>rum</i>	301	1	<i>äga rum</i>
<i>pris</i>	283	1	<i>ta priset</i>
<i>öga</i>	207	1	<i>spänna ögonen</i>
<i>erfarenhet</i>	201	1	<i>vinna erfarenhet</i>
<i>tal</i>	200	1	<i>hålla tal</i>
<i>färg</i>	189	1	<i>hålla färgen</i>

De 17 verb som ingår i Tabell 3 förekommer i 91 idiom, medan de 40 substantiv som är mera frekventa än substantiven i genomsnitt förekommer i endast 59 idiom. Man kan med andra ord konstatera att de mest frekventa verben används i ungefär fem olika idiom ($91/17=5,4$), medan de frekventa substantiven används i ungefär två

idiom ($59/40=1,5$) i detta urval. När man granskar frekvenserna så att man korrelerar frekvenserna hos de verb och substantiv som ingår i ett och samma idiom, märker man att korrelationen är svag. De olika frekvensgraderna ser ut att fördela sig ganska jämnt på idiomerna (Figur 3).

FIGUR 3: Korrelationen av frekvenserna mellan verb (x-axeln) och substantiv (y-axeln) idiom för idiom. De maximala punkterna för båda axlarna är 5000. 203 av de 288 idiomerna förekommer i fältet.

Det fanns några sådana språkliga enheter i undersökningsmaterialet som är semantiskt isolerade och som i praktiken inte förekommer i någon annan omgivning än i vissa idiomatiska uttryck. De är med andra ord idiomatiska isolat som *ljuta* [döden], där verbet *ljuta* förekommer endast här. De kan vara morfologiskt "normala", eftersom verbet *ljuta* kan böjas eller de kan också vara morfologiskt oböjliga som substantivet *multum* (< lat., se t.ex. Karlsson 1984). Det förefaller dock som om idiom med idiomatiska isolat är sällsynta i svenskan, eftersom det fanns endast ett par stycken av dem bland de 288 idiomerna.

4. SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION

Forskningsobjektet i denna undersökning utgörs av etablerade verbfrasidiom i svenskan som har excerperats ur källor som har sammanställts av språkforskare. Av de 288 verbfrasidiom som består av verb + substantiv och som utgör undersökningsmaterialet i denna undersökning är ca 82% metaforiska, d.v.s. största delen av dem, vilket var ett väntat resultat. Min analys visar dock att metaforiskhet inte är en obligatorisk egenskap hos svenskans idiom såsom många forskare fortfarande påstår (se

footnot 1, ovan). En stor del av idiomerna (ca 78%) är snarare kulturella än s.k. biologiska idiom och är förknippade med människans allmänna aktiviteter. En tredjedel av idiomerna är affektiva och endast ungefär 16% vardagliga i detta material. Att den proportionella andelen av vardagliga idiom var förhållandevis liten kanske kan förklaras med att de litterära källornas "blyghet" förhindrar dem att ta upp alla vardagliga idiom. En annan orsak är utan vidare att *Målände uttryck* baserar sig på en skriftlig tidningskorpus där man använder tämligen "neutralt" språk. Beläggen med vardagliga (och affektiva) idiom skulle med största sannolikhet ha varit fler om forskningsobjektet hade varit t.ex. skolelevernas slang.

Ett intressant resultat är att se hur de olika klassifikatorerna korrelerar med varandra.

Intuitivt är dessa korrelationer förutsägbara, men de har efter vad jag vet inte granskats tidigare i några idiomundersökningar. Korrelationerna eller beroendeförhållandena kan åskådliggöras med hjälp av en "implikationstabell" (se nedan), som baserar sig på Tabell 1 (+ = ökning, 0 = ingen ökning). Om en verbfras är idiomatisk, är den sannolikt också metaforisk, men vad som är intressant är att denna undersökning visar att när ett idiom förvandlas från icke-biologiskt till biologiskt, från icke-vardagligt till vardagligt och från icke-metaforiskt till metaforiskt, blir idiomerna samtidigt mera affektivt (+AFF). På samma sätt är vardagligheten större (+VAR) hos de affektiva idiomerna än hos de icke-affektiva idiomerna och större hos de metaforiska idiomerna än hos de icke-metaforiska.

Ökning hos:

Förvandling:	BIO	AFF	VAR	MET
– BIO > BIO	xxx	+	0	0
– AFF > AFF	+	xxx	+	+
– VAR > VAR	0	+	xxx	+
– MET > MET	0	+	+	xxx

Om vi granskar närmare den inre lexikaliska strukturen hos idiomerna, kan vi med föreliggande undersökning med kvantitativa metoder verifiera den bekanta intuitiva känslan att det är typiskt även för de svenska idiomerna att man i dem använder samma allmänna "grundverb" som *ha, få, göra, gå, ta, hålla* som man använder också annars i språket, medan substantiven representerar en större grupp av olika typer av substantiv. Därutöver förekommer ett enskilt substantiv i allmänhet i endast några få idiom.

En skenbar paradox karakteriserar idiomerna, och det är givetvis att idiomerna innehåller sådana lexikaliska element som sällan eller aldrig används i andra uttryck än i idiom (t.ex. *ljuta* [döden] och [*kosta*] *multum*). Dyliga idiomatiska isolat visar för sin del att man inte nödvändigtvis processerar idiomerna semantiskt lika analytiskt som s.k. fri syntax. Detta innebär inte att idiomerna inte alls skulle analyseras (se t.ex. Gibbs *et al.* 1989). Det finns också andra språkliga områden som i viss mån är blinda för en

semantisk analys. Det är sannolikt att man inte analyserar och processerar egennamn semantiskt på samma sätt som ord som tillhör öppna ordklasser. Det händer inte så sällan att vi förundrar oss, när vi kommer till insikt om att ett bekant egennamn "betyder" någonting och inte bara individualiserar t.ex. en människa eller ort. Exempel på sådana är t.ex. efternamn som *Svinhufvud* och *Bergström* eller ortnamn som *Korsholm* och *Karleby* (för experimentell evidens gällande processering av egennamn, se t.ex. Van Lancker och Ohnesorge 2002).

Förutom att frasidiomen ofta analyseras endast partiellt, uppvisar de även ogrammatiska drag. T.ex. ett intransitivt verb kan bete sig som ett transitivt verb med sitt (kvasi)objekt som *gå vägen* (för den språkhistoriska utvecklingen och dess möjliga samband med upplösningen av svenskans kasussystem, se Ljunggren 1942). Likaså kan ett kvasiobjekt som ingår i idiomet förekomma utan artikel, t.ex. *ge Hals*. Den sistnämnda strukturtypen är i viss mening analogisk med den icke-idiomatiska, generiska typen som *köra bil* och *röka pipa*, som inte här har räknats som idiom, därför att de är semantiskt helt transparenta. De kunde möjligen räknas som idiom om de definierades med hjälp av ett svagare kriterium, eftersom språkbrukaren bör veta att artikeln faller bort i sådana konstruktioner som *köra* [FORDON <generisk betydelse>].

LITTERATUR

- Akimoto, Minoji 1994. A typological approach to idiomaticity. The 20th LACUS Forum. Chapel Hill, NC: Linguistic Association of Canada and the United States. Ss. 459–468.
- Akimoto, Minoji 1995. Grammaticalization and idiomatization. The 21st LACUS Forum. Chapel Hill, NC: Linguistic Association of Canada and the United States. Ss. 583–591.
- Allén, Sture 1971. Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext, del 2: Lemman. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Allwood, Jens 2000, utg. Talspråksfrekvenser [ny och utvidgad upplaga]. Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics, S 21. Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.
- Anward, Jan & Per Linell 1976. Om lexikaliserade fraser i svenskan. Nysvenska studier 55–56: 77–119.
- Aronoff, Mark 1976. Word Formation in Generative Grammar. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, Noam 1981. Lectures on Government and Binding. Dordrecht: Foris.
- Clausén, Ulla & Erika Lyly 1995. Idiom och lexicografi. Språkvård 1/1995: 23–30.
- Cruse, D.A. 1986. Lexical Semantics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fleischer, Wolfgang 1997. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. 2. uppl. Tübingen: Meyer.
- Fraser, Bruce 1970. Idioms within a Transformational Grammar. Foundations of Language 6: 22–42.
- Gibbs, Raymond, Nandini Nayak & Cooper Cutting 1989. How to kick the bucket and not decompose: Analyzability and idiom processing. Journal of Memory and Language 28: 576–593.
- Gibbs, Raymond & Jennifer O'Brien 1990. Idioms and mental imagery: The metaphorical motivation for idiomatic meaning. Cognition 36: 35–68.
- Goldberg, Adele 1995. Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago: University of Chicago Press.
- Haas, W. 1985. Function and structure in linguistic descriptions. I: R. Dirven & V. Dir-

- ven (1985, utg.), *Functionalism in Linguistics*. Amsterdam: Benjamins.
- Halle, Morris 1973. Prolegomena to a theory of word formation. *Linguistic Inquiry* 4: 3–16.
- Holm, Pelle 1965. Ordspråk och talesätt med förklaringar. Stockholm: Bonniers.
- Hopper, Paul & Elizabeth Closs Traugott 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hopper, Paul & Sandra A. Thomson 1984. The discourse basis for lexical categories in universal grammar. *Language* 60: 703–752.
- Householder, Fred 1959. On linguistic primes. *Word* 15: 231–239.
- Häkkinen, Kaisa 2000. Idiomien määritelmiä. I: E. Lähdemäki & Y. Bertills (2000, utg.), *Fennistica fausta in honorem Mauno Koski septuagenarii*. Åbo Akademi. Ss. 1–15.
- Irujo, Suzanne 1984. The Effects of Transfer on the Acquisition of Idioms in a Second Language. Ann Arbor, MI: University Microfilms International.
- Jackendoff, Ray 1997. Twistin' the night away. *Language* 73: 534–559.
- Jespersen, Otto 1924. *The Philosophy of Grammar*. London: Allen & Unwin.
- Kari, Erkki 1993. *Svenska här och nu*. Helsingfors: OTAVA.
- Karlsson, Göran 1982–1987, utg. *Stora svensk–finska ordboken* 1–3. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kerbell, Debra & Pam Grunwell 1997. Idioms in the classroom: An investigation of language unit and mainstream teacher's use of idioms. *Child Language Teaching and Therapy* 13: 113–123.
- Körner, R. (1964). Objektet. En studie i analytisk syntax. I: C.-E. Thors (utg.), *Nutidssvenska*, Stockholm etc: Almqvist & Wiksell.
- Lakoff, George 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lindfors Viklund, Maja 1991. Svenska idiom: Ur ett universellt perspektiv. NORDRAPP 7. Rapporten från institutionen för nordiska språk /svenska vid Göteborgs universitet.
- Ljunggren, Karl Gustav 1942. Objekt och adverbial: studier i svensk syntax. Lunds universitets Årsskrift, N.F. Avd. 1. Bd 38. Nr. 3. Lund: Gleerup/Leipzig: Otto Harassowitz.
- Lähdemäki, Eeva & Yvonne Bertills 2000, utg. *Fennistica fausta in honorem Mauno Koski septuagenarii*. Åbo Akademi.
- Makkai, Valerie 1972. *Idiom Structure in English*. The Hague: Mouton.
- Målande uttryck: en liten bok med svenska idiom 1990. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Nenonen, Marja & Jussi Niemi 1999. Morphological isolates in idioms: Cranberries or real words? *Brain and Language* 68: 158–164.
- Niemi, Sinikka 1992. Idiomaticity and context effects in word recognition: A study in crosslanguage psycholinguistics. I: J. Niemi (1992, utg.), *Studia Linguistica Careliana: A Festschrift for Kalevi Wiik on the Occasion of His 60th Birthday*. Studies in Languages, 26. Joensuu universitet. Ss. 103–121.
- Nippold, Marilyn 1991. Evaluating and enhancing idiom comprehension in language-disordered students. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools* 22: 100–106.
- Noreen, Adolf 1904. *Vårt språk*, del V. Lund: Gleerups.
- Nunberg, Geoffrey, Ivan Sag & Thomas Wasow 1994. Idioms. *Language* 70: 491–538.
- Penttilä, Esa, Marja Nenonen & Jussi Niemi 1998. Cultural and biological bases of idioms: A crosslinguistic study. I: J. Niemi, T. Odlin & J. Heikkinen (1998, utg.), *Language Contact, Variation, and Change*. Studies in Languages, 32. Joensuu universitet. Ss. 234–245.
- Ruhl, Charles 1975. Primary verbs. The First LACUS Forum 1974. Columbia: Hornbeam Press. Ss. 436–445.
- Ruhl, Charles 1989. *Monosemy: A Study in Linguistic Semantics*. Albany, NY: State University of New York Press.
- SAG 1999. *Svenska Akademiens grammatik* 1–4. Utg. Ulf Telemann, Staffan Hellberg och Erik Andersson. Stockholm: Norstedts.
- Sahlén, Birgitta & Christina Reuterskiöld Wagner 1999. Jumping to conclusions: Children with LI need a theory of mind to understand idioms. *Logopedics, Phoniatrics, Vocology* 24: 55–65.
- Svensén, Bo 1987. *Handbok i lexikografi*. Stockholm: Esselte/TNC.
- Telemann, Ulf 1974. *Manual för grammatisk analys av talad och skriven svenska*. Lund: Studentlitteratur.

- Wallin, I. (1964). Om det grammatiska subjektet som språklig upplevelse. I: C.-E. Thors (1964, utg.), *Nutidssvenska*. Stockholm etc: Almqvist & Wiksell.
- Van Lancker, Diana & Clark Ohnesorge 2002. Personally familiar proper names are relatively successfully processed in the human right hemisphere; or, the missing link. *Brain and Language* 80: 121–129.
- Wood, Mary 1986. *A Definition of Idiom*. Bloomington, IN: Indiana University Linguistics Club.
- Zwicky, Arnold 1989. Idioms and constructions. *Eastern States Conference on Linguistics* 5: 547–558.
- Östergren, Olof 1981. *Nusvensk ordbok* 1–5. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

VERB PHRASE IDIOMS IN SWEDISH: A LEXICAL ANALYSIS

Sinikka Niemi

Department of Swedish, University of Joensuu

A subset of Swedish phrasal idioms carries a verb with its (quasi)object (e.g. *hålla färgen* lit. ‘to keep color+ART’, ‘to be able not to reveal oneself’). The goal of the present lexical study of 288 Swedish verb phrase idioms is to analyze their sub-categories according to their *colloquiality*, *affect*, *metaphoricity* and *biological* (vs. *cultural*) *motivation*, i.e., according to properties that are typically associated with idioms. In addition, the frequencies of use of the verbs and nouns of these Swedish idioms are analyzed. About 80 per cent of the idioms are metaphorical, which is counter to several previous claims about complete metaphoricality of Swedish idioms (the *idioms as dead metaphors* position). 72 per cent of the idioms are culturally motivated, one third affective, and less than one fifth are colloquial. Interesting correlations were found among these classifiers, e.g. more than half of the biologically motivated are also affective. Frequency of use analyses showed that (also in Swedish VP idioms) the verb tends to derive from a set of “basic” verbs like *hålla* ‘hold’, *ta* ‘take’, *göra* ‘do, make’, and *gå* ‘go’, while for the noun the whole lexicon seems to be open.

Key words: phrasal idioms, verb phrase, Swedish, lexicon, metaphoricality, frequency